

A Balaton régió fejlődése

A regionális gondolkodás és a turizmus fejlődésének összefüggései a Balaton térségében

Marton István*

Összefoglaló A Balaton régió legfontosabb iparága a turizmus, kialakulása a 19. század végén kezdődött és töretlen fejlődése egészen a nyolcvanas évekig tartott. A térség fejlődése önállóságra való törekvése szorosan összekapcsolódott a turizmus gazdasági megjelenésével megerősödésével.

A Balaton térség második világháborút követő fejlődését jelentősen meghatározta az ország politikai hovatartozása. Az átgondolatlan fejlesztések, a közvetlen vízkapcsolattal nem rendelkező települések fejlesztési szempontból történő figyelmen kívül hagyása súlyos torzulásokat okozott a tó gazdasági és ökológiai állapotában. Az ökológiai állapotokban nagymértékű javulás következett be az utóbbi évtizedekben, ami köszönhető volt egyrészt a tudatos intézkedéseknek, másrészt pedig a térségben folyó mezőgazdasági, ipari termelés visszaesésének, valamint nem utolsósorban a turistaszám drasztikus csökkenésének. A térség természeti-gazdasági problémái azonban korántsem tűntek el. Ahhoz hogy megértsük és feltárjuk a térségben jelen lévő konfliktusforrásokat, meg kell ismernünk a térség fejlődését, vizsgálunk kell a területi alapon szerveződő irányító testületek kialakulásának állomását.

Kulcsszavak Balaton • térségi fejlődés • turizmus • regionalizmus-regionalizáció • ökonómiai ökológiai konfliktusok

Bevezetés

A Balaton hazánk egyik legfontosabb természeti erőforrása. Közép-Európa legnagyobb tava történelme során mindig vonzotta a partján megtelepedőket. Kezdetben haláért, nádjáért a víz nyújtotta védelemért telepedtek környékére. Bár írásos és építészeti emlékeink már a római kortól kezdve rendelkezésünkre állnak, hogy fürödtek benne, arra csak következtethetünk (Zákonyi, 1974). A XVIII. században kezdődő majd fokozatosan fejlődő fürdőélet viszont Budapest után hazánk második leglátogatottabb turisztikai célterületévé és ezzel a hazai gazdasági tér egyik kiemelt szereplőjévé tette.

Egy adott tér fejlődésének kulcsa a helyben fellelhető erőforrások, speciális adottságok megléte. Ez a múltban lehetett élelmiszerben gazdag vidék, egy átkelő a folyón, különböző nyersanyagok könnyen hozzáférhető formában. Az ezen erőforrás-

---

* Somogy Megyei Kormányhivatal; Kaposvári Egyetem Balaton Kutatóintézet
Email: istvan.marton@gmail.com

ok mentén kialakult gócpontok lettek a mai modern társadalom alapjai. A társadalmi-gazdasági fejlődés valamikor a 18–19. században jutott el arra a szintre, hogy a társadalom mind szélesebb csoportjai esetében megjelent egy olyan új szükséglet, amit a társadalomfejlődéssel párhuzamosan végbemenő gazdasági-technológiai fejlődés nyújtotta lehetőségek segítségével egyre többen ki tudtak elégíteni. Ez az új szükséglet, amit az iparosítás következtében megjelent szabadidő és egyre nagyobb mértékű diszkrecionális jövedelem valamint az ipari városok sivár környezetéből történő kiszakadás vágya hozott létre, nem más, mint napjaink egyik legnagyobb és legösszetettebb iparága a turizmus. A turizmus megjelenése és elterjedése jelentősen átalakította azon területek gazdasági szerkezetét ahol megvoltak a hozzá szükséges (és mindaddig jelentősen alulértékelt) adottságok. A turizmus okozta változásokat jelentősen felerősítette az, hogy egy adott térség gazdasági erejének megnövekedése számos esetben maga után vonhat olyan autonómiatörekvéseket melyekkel mintegy elkülönülni vágyik az őt körülvevő, az adott gazdasági erőforrásokkal nem rendelkező tértől.

A Balaton térségének turisztikai fejlődése a 19. század derekától kezdve indult el. A kezdetben lassú, majd az idő múlásával egyre gyorsabbá váló társadalmi és gazdasági fejlődés maga után vont bizonyos regionális törekvéseket is. A Balatonparton három (vár)megye osztozott már ekkor is és ez, a Magyar Állam több mint ezer éves történelme során sohasem okozott a turisztikai fejlődés adta gazdasági előny megjelenéséig semmiféle problémát, megváltoztatására ezt követően indultak el a törekvések.

Megfigyelhető, hogy a balatoni turizmusfejlődés valamint a regionális önállósodás és számos ponton kapcsolódik egymáshoz és segíti egymást. Mindezek okán a Balaton régió fejlődésének vizsgálatához mindenképpen együtt érdemes elemezni a Balaton térségbe irányuló turizmus alakulását, pontos képet nyerve így arról az „alapról”, ami megteremtí a térség regionális törekvéseinek szükségességét és feltételeit.

A Balaton térségének fejlődése Gertig hármias osztásából kiindulva (Gertig, 1985) azt némiképp módosítva kerül bemutatásra, ezek;

- a kezdetek; a 19. század közepétől a második világháborúig,
- a második világháborút követő szakasz a rendszerváltásig
- a jelenkor, a rendszerváltástól napjainkig.

A kezdetetek

A Balaton-parti fürdőeletről szóló első írásos emlékünk egy 1458. IV. 4-én kötött birtok adásvételi szerződés, ahol az Ábrahámi (ma Ábrahámhegy) birtok „locoFerdewhel” – amit ma inkább fürdőhelynek írának – szerepel. Keszthelyen is létezett már 1520-ban Fürdőhely utca, ami valószínűleg a helyiek fürdőhelyéhez vezetett. Természetesen ezekben az időkben még senki nem keresete fel a Balaton partját „turista”-ként, de az itt élők gyakran használták a tavat fürdésre, nemcsak a nagy nyári munkák során, amikor az aratás cséplés fásasztó munkája után kerestek enyhülést a tóban, hanem egyéb alkalmakkor is.

A Balaton partján élők a fürdéshez való hozzáállása alaposan megváltozott a XVIII. századra, amikor még a balatoni vízi népek, a halászok közül is tizből csak egy tudott úszni, de az az egy sem igen kíváncsított még a legforróbb napon sem a vízbe (Jankó, 1902, Kanyar, 1978, 1981). Érdekes és jellemzően magyar magyarázatot talált erre Eötvös Károly, amit le is ír Balatoni Utazás című művében: „*Ha víz mellett lakik: azért nem fürdik, mert hisz ott a víz, ha akar: mindennap fürödhetik. Ha pedig a víztől*

messze lakik: azért nem fürdik, mert hiszen nincs is ott a víz, ha meg is akarna fürdeni” (Eötvös, 1900).

Akik fürdővendégként érkeztek a Balaton partjára azok sem a tóban, hanem a tó partján fakadt szénsavas forrásokban mártóztak meg. Nem tett jót a balatoni fürdőéletnek az sem, hogy az 1848-as birtokrendezés során a tópart a nagybirtokosok kezébe került, így a fürdés joga is földesúri joggá vált. A kor puritán erényei is a fürdés elterjedése ellen szóltak. Keszthelyen például a premontrei rend tanárai vigyázó szemmel figyelték, hogy melyik diák szegi meg a szigorú fürdési tilalmat (Zákonyi, 1974). Ugyancsak nehezítette a fürdővendégek nagy számban történő érkezését, hogy egyéb közlekedési eszköz nem lévén a lóvontatású „gyorskocsival” egy teljes nap volt az út a fővárosból.

A balatoni fürdőélet fejlődésének első és addig legfontosabb állomása a Déli vasút elkészülte volt. A 1861-től vasút elkészültét követően a Balaton-parti települések kapcsolatba kerültek az iparosodó gazdagodó lakosságát gyorsan növelő Budapesttel és a fővároson keresztül az ország keleti felével. (Kerkápoly, 1974).

A balatoni fürdőélet először az északi parton erősödött meg. Ez köszönhető volt a már említett gyógyforrásoknak és egy olyan katasztrófának, ami alapvetően megváltoztatta az északi part gazdaságát. Az északi part kiváló adottságokkal rendelkezik a szőlőtermesztéshez és ezért ez volt az egyik legfontosabb mezőgazdasági ág a térségben. 1875 táján azonban Amerikából behurcoltak egy kártevőt (filoxéra), ami elpusztította szinte az összes szőlő ültetvényt Európában, így a Balaton körül is. Ez a hatalmas gazdasági csapás gyorsította fel a térség idegenforgalmának alakulását. A tönkrement szőlőbirtokosok pénz hiányában nem tudták újratelepíteni Amerikából hozott – így immunis – alanyokra oltott vesszőkkel az ültetvényeiket. Az ültetvények ezért szép számmal cseréltek gazdát és az új, zömében tehetősebb városi tulajdonos a présházat nyaralónak alkalmas villává bővítette. Ez a folyamat legmarkánsabban a Badacsonyi hegyen figyelhető meg, amely már a 19. században is kedvelt kirándulóhely volt (Sági, Zákonyi, 1989).

A vasút „közel hozta” a Balatont és bár megépítése után a déli part még csak mint tranzit útvonal szerepelt, innen indultak a kompok az északi part ismert települései felé, azonban lassan itt is kiépültek azok a központok, amik a déli part turizmusának úttörőivé váltak. Siófok 1863-ban kap vasútállomást. Ez és a fővároshoz való közelsége hamar az egyik legfontosabb fürdővárossá teszi. A vasút nyújtotta kényelem egyre több vendéget csábít a déli parti nyaralásra. A századfordulóra már 10 települést említenek a déli parton, ahol aktív fürdőélet folyik (Gertig, 1985).

A Balaton igazi pihenő fürdőterületté a századfordulóval válik (Virág, 1997). A fejlődés motorja a társadalom és a gazdaság iparosodásának köszönhető. A népesség egyre nagyobb százalékban dolgozott az ipari szektorban. A gépesítés fejlődésének és a különböző szakszervezeti mozgalmaknak köszönhetően mind az előállított érték – és ezzel párhuzamosan mind a munkabér, mind pedig a szabadidő növekedett. A turizmus fejlődéséhez szükséges három feltétel, – a diszkrecionális jövedelem a szabadidő és a motiváció – közül az első kettő a technológia fejlődésének köszönhetően egyre nagyobb mértékben állt rendelkezésre és az ezzel együtt járó társadalmi nyitottság megteremtette a harmadik feltételt is, az új iránti érdeklődést. Ugyanakkor egyre többen dolgoztak az iparban és éltek szennyezett levegőjű nagyvárosokban, így az emberek számára a balatoni táj érintetlen szépsége fontos turisztikai attrakcióvá vált (Pruczkó és Rátz, 2001).

A századfordulóra nem csak a fürdőélet erősödött meg a Balaton régióban, hanem elkezdődött egy olyan intézményrendszer kialakulása, ami a térség turizmusával

és a turizusból származó hatásokkal kapcsolatos teendők koordinálására tett kísérletet. A Balatoni Egylet, majd később a Balatoni Szövetség létrehozása szorosan kapcsolódik a balatoni turizmus fejlődéséhez. A különböző intézmények létrejötte ép-púgy segítette a turizmus fejlődését a régióban, mint amennyire a turizmus hatásai létrehozták ezeket az intézményeket. Ez a kölcsönös egymásra utaltság mind a turizmus fejlődését, mind pedig a regionális öntudat kialakulását nagymértékben elősegítette.

A 20. század hatalmas fejlődést hoz a Balaton régió életébe. 1910-re kiépül a Budapest–Tapolca vasútvonal, könnyen megközelíthetővé téve az északi part településeit is. Egyre elterjedtebb a villanyvilágítás, kezdenek kiépülni a vízvezetékek, a csatornahálózat. A Balaton presztízse folyamatosan emelkedik, a déli parton tengeri fürdőként hirdetik a strandokat és a sekély partokat, az édes vizet főleg a gyerekes családok találják vonzóknak. Az 1900-as hozzávetőleg 25 ezer vendég helyett 1910-ben már több mint 55 ezren érkeznek a korabeli statisztikák szerint (Zákony, 1974).

Regionalista törekvések a 19. század végén

A turizmus fejlődésével párhuzamosan megjelentek az önállósodásra vonatkozó elképzelések a térségben. A Balaton környékének első, mai szemmel nézve regionális vonásokat mutató területi egységesítésére 1882. augusztus 24-én Balatonfüreden került sor. Ekkor alakult meg a *Balatoni Egylet*, amely magára vállalta a Balaton-kultusz ápolását az irodalmi tevékenységtől kezdve a szükséges fejlesztési témák megoldásáig. Fontos feladatának tekintette az Egylet az egész tavat körülölelő vasúthálózat kialakítását, hiszen 1861-től a déli parton megindult a vasúti közlekedés (Molnár 1981). Az északi part bevonása a vasúti közlekedés hálózatába az egyik legfontosabb közlekedésfejlesztési intézkedése volt az Egyletnek, de nem az egyetlen. Fontos szerepet játszott a vízi közlekedés fejlesztésében, kikötők építésében, a gőzhajózás továbbfejlesztésében (Helka, Kelén) (Breinich, 1974; Éri, 1981). Az Egylet 1894-ben beolvadt a *Dunántúli Közművelődési Egyesületbe*, de megteremtette a regionalitást, a régióban gondolkodás eszméjét. Az Egylet eredményes munkáját látva a part-menti települések sorban alkották meg (alulról építkezés a XXI. századi regionális politika egyik legfontosabb alapelve) a saját Fürdő Egyesületeiket, melyek lokális szinten az adott település fejlesztésére voltak hivatva (Kósa, 1999).

A Balaton népszerűsége mindeközben folyamatosan növekedett. A turisták számának emelkedése, a „Balaton felfedezése” maga után vonta egy speciálisan csak a Balatonnal foglalkozó szervezet létrehozását. A szervezet célját a térség gazdaságának dinamikus fejlesztése mellett, a jövőt érintő kérdésekre adandó válaszok kidolgozásában határozták meg. Mindezek eredményeként 1904. augusztus 11-én megalakult a *Balatoni Szövetség*, amely szervezet feladata volt az említett teendők ellátása (Simon, 2002; Bősze, 2001). A Balatoni Szövetség kiemelten kezelte a Balaton és környékének kérdését. Különböző vízi munkálatokkal, a balatoni hajózással, a vasúttal, a balatoni körtelefonnal és a balatoni kör-műúttal foglalkozott. Koordinálta a balatoni elektromos erőmű működését Aszófőn, vagyis a mai értelemben egy Regionális Tanács szerepét töltötte be. A Balatoni Szövetség társadalmi alapon szerveződött és az aktuális kormányokkal együttműködve szolgált a régió és a tó érdekeit.

A balatoni térség fejlődése a második világháborúig

Az első világháború nem hagyta érintetlenül a Balaton környékét sem. A háború alatt hadikórházakká alakított szállodák, üdülőházak 1921-ben is csak 39 801 vendéget fogadtak, ami messze elmarad az 1910-es évek forgalmától. 1920. június negyedikén a trianoni békediktátum aláírásakor nem csak az ország területének kétharmadát és a lakosság jelentős részét csatolták el hazánktól, hanem az elcsatolt területekkel együtt elvesztettük népszerű fürdőhelyeink nagy részét is. Ez az egyébként tragikus történelmi esemény hatalmas fejlődéshez segítette hozzá a Balaton régiót. A lakosság fokozódó idegenforgalmi igényeinek kielégítésére a Balaton látszott az egyik legcélszerűbb turisztikai célterületnek. A tó adottságainak feltárására kormánybiztosokat jelöltek ki, majd 1931-re végleges formát nyert a Balatoni Intéző Bizottság (BIB). Ékes példája volt ez a turizmusfejlődés és a regionális fejlődés közötti összhangnak, hiszen a központi vezetés döntése volt, hogy a balatoni turizmusfejlődés csakis a korábbiaknál nagyobb regionális függetlenség mellett tud megvalósulni. A BIB feladata sokrétű volt a két világháború között, többek között a nagy telekparcellázások szabályzásában is aktív szerepet vállalt, csak a tájba illő épületet engedélyez. Hatékonyan mozdítja elő a közlekedés fejlesztését, segíti a tó körül található természeti kincsek feltárását, megóvását. Sokat tesz a Balaton népszerűsítéséért különböző kiadványokkal, ismeretterjesztő tanfolyamokkal (Zákonyi, 1974). Bertha Bulcsú így ír erről a korszakról: „Az igazi fejlődés a tömeges fürdőélet azonban csak 1920 és 1940 között alakul ki a Balaton-partján. Ebben a húszéves időszakban a villák százai épültek mindkét parton, de főleg ekkor is a délin. Földvár és Siófok táján a jó hírű szanatóriumok, szállodák, panziók tucatjai nőnek ki a földből. Siófokon még repülőteret is építettek, ahol aztán nemzetközi pilótatalálkozót rendeznek” (Bertha, 1974).

Az, hogy a Balaton vált hivatalosan is az ország új kijelölt üdülőterületévé, a már említett szomorú következményeken kívül a következő természeti és társadalmi-gazdasági tényezőknek volt köszönhető:

- A vízben való fürdőzéssel kapcsolatos társadalmi felfogás változása. Az üdülés mind általánosabbá válik a középosztály körében.
- A tó sekélységéből adódó, gyorsan felmelegedő víz.
- A napsütéses órák magas száma júliusban és augusztusban (270–290).
- A 239 km hosszú partvonal, amely strandolásra sok helyen alkalmas.
- A déli part homokos sekély strandjai.
- A vízi sportok üzésére 600 km² kiterjedésű vízfelület áll rendelkezésre.
- Az egyre ismertebbé váló üdülőhelyek (a teljesség igénye nélkül: Siófok, Balatonfüred, Fonyód, Keszthely, Balatonkenese, Balatonalmádi, Balatonboglár, Balatonlelle).
- Híres gyógyhelyek: Hévíz és Balatonfüred.
- A fokozatosan fejlődő, egyszerre több ezer főt fogadni képes szálláshelykapacitás.
- A több száz magánnyaraló megléte.
- A további turisztikai célú fejlesztésre alkalmas beépítetlen parti sáv.
- A legfőbb küldőpiacnak számító milliós Budapest közelsége.
- A Balaton jó közlekedés-földrajzi helyzete, a vasúthálózat kiépítettsége.
- Az északi part kirándulásokra kitűnő lehetőséget nyújtó háttértelepülései (Láng, 1974; Zách, 1974; Gertig, 1985).

A két világháború közötti turizmusfejlődés alapozta meg a balatoni turizmus jellemzőit. Ennek eredményeképp kialakultak az üdülőkörzet legfontosabb, sajátos arcu-

latú-kínálatú üdülőhelyei. Az északi part dominanciája az 1900-as évek elejétől fokozatosan csökkent, a forgalom kétharmada, valamint a legnagyobb forgalmú üdülőhelyek többsége a déli partra jutott. A megfelelő tervezés hiányában, a turisztikai létesítmények nagyrészt kellően elő nem készített, közműekkel nem rendelkező vagy nem megfelelő szinten ellátott telkekre, területekre kerültek. Ez és a déli parton végbemenő területi koncentráció volt a melegágya a Balaton később bekövetkező vízminőség romlásának.

Regionális gondolkodás és tervek

A balatoni regionalizmus ebben a szakaszban is a turizmussal együtt fejlődött. Megalakultak azok a regionális hatáskörrel rendelkező intézmények, melyek feladata a Balatoni térség fejlesztési intézkedéseinek összefogása volt. A fürdőegyesületek "gazdái" voltak az üdülőhelyeknek, fontos feladatuknak tekintették az egyes üdülőhelyek színvonalának emelését, utak, strandok kialakításával, parképítéssel, virágosítással. Az üdülőkörzet kapcsolatrendszere, vonzaskörzete gyakorlatilag még csak az ország területére terjedt ki, nemzetközi hírneve ekkor még a Balatonnak nem, vagy csak csekély volt.

A világháborúig folyamatosan alakult ki azon intézmények köre, amelyek – mai szemmel nézve – a Balaton és környékének régióvá válását segítették elő. Ugyanakkor, bár ezek a társaságok, egyesületek regionális szinten kezelték a tónak és környékének sorsát, sem a régió mint fogalom, sem semmiféle területi elkülönítési szándék még nem merült föl.

A „*Balaton régió*” – bár ezidőtájt még senki nem hívta régiónak, hanem az akkori területi politikában használatos *megye vagy vármegye* fogalmat használták – gondolatának felmerülése a Budapesti Hírlap 1913. novemberi számában jelent meg Szegedy Miklós tollából. Az újságíró egy Somogy megyei képviselővel folytatott beszélgetés után arról ír hogy: „*Csinálni kell tehát egy vármegyét, melynek alispánja, szolgabírái, mérnökei és minden szerve a Balatonért volna, a Balatonért dolgozna, egységes irányítással, egységes szellemben. ... Körös-körül a Balaton-partján 8-10 km szélességben ki kellene hasítani egy földszalagot annak a három megyének a tésztéből és ez a Balaton körül futó földszalag - közepén a Balatonnal – volna az új vármegye a Balaton vármegye.*” (Szegedy 1913).

A turizmus gazdasági jelentőségét a századfordulón jól mutatja az, hogy a Balaton Vármegyét ellenzők legfőbb érve az volt, hogy míg *a Balaton 3 hatalmas és élet-erős vármegyére támaszkodik*, „*a Balaton Vármegye csenevész, erőtlen alkotás lenne, amely külső segítség nélkül mégpedig fenntartatni magát sehogy sem tudná, csinálna olyan súlyos közteherviselést, mely elől mindenki menekedni volna kénytelen*”. Ennél sokkal pontosabban látta a jövőt az a bíráló, aki hagyományos vármegye beosztás fenntartásáért olyan indokkal szállt síkra, hogy mennyit vesztené Somogy, Veszprém és Zala Vármegye, ha területét megcsonkítanák és éppen a filoxeravész után ismét fejlődésnek induló községeit veszítené el.

Az első világháborút követő tiszavirág életű Tanácsköztársaság alatt történtek kísérletek a Balaton Megye kikiáltására. A testvériség című lap márciusi számában közölték Fodor Imre direktóriumi elnök jelentését: „*Régi óhajunk a Balaton Vármegye felállítása, amely Keszthelytől Balatonfüredig szolgálhassa a Balaton kultusz érdekeit Keszthely székhellyel*”. Ezen tervben még csak az akkori Zala, később Veszprém megyéhez csatolt részére terjed ki. A későbbiekben a terv alaposan átalakult (Zákonyi, 2001). Ugyanez a lap közli a április 12-i számában, hogy a Munkás Katona és Földműves Tanács március 30-i ülésén Fodor direktóriumi elnök indítványára

elhatározta, a belügyi népbiztostól a Balaton Vármegye felállítását fogja kérni. A kérést Pálmer István vitte a népbiztos elé. Ekkoriban a tavat négy megye határolta, mindez azért történt, mert Zalaegerszeg és Nagykanizsa közötti vizsályt azzal próbálták feloldani, hogy Alsó-Zala megye néven Nagykanizsa megyeszékhellyel Zala megyét kettéosztották és mindkét „megyének” volt Balaton partja (Pál, 1968, Kerecsényi, 196.). Sok egyéb indok mellett ez a sajtóságos és káros helyzet indokolta azokat a törekvéseket, amelyek egy egységes Balaton megye kialakítására irányultak (Zákonyi 2001). Olyannyira egységes óhaj volt a megye felállítása, hogy a környező 182 településből 141 aláírta a közös területi egység kialakítását indítványozó okiratot. Mindazonáltal a román hadsereg bevonulása után, a Tanácsköztársaság bukásával ez a terv is lekerült a napirendről.

A Tanácsköztársaság bukása után is megmaradtak a Balaton térségének regionális törekvéseit támogató szervezetek, sőt egy újabb intézménnyel gyarapodott a Balatonnal foglalkozó szervezetek köre. Mégpedig a legnagyobb feladattal megbízott Balatonnal foglalkozó intézmény az 1929. évi XVI. törvénycikkely. 46. paragrafusára alapján kiadott 2820/931M.K.sz. rendelet, 14. paragrafusára értelmében létrehozott *Magyar Királyi Balatoni Intéző Bizottság*. A Balatoni Intéző Bizottságot (BIB) azért hozták létre, hogy a Balaton partja mellett fekvő gyógyhelyek és üdülőhelyek ügyeivel foglalkozzon. Az irányító testület összetétele hasonlított a mai regionális intézmények vezetéséhez, hiszen tagjai a megyei tisztviselők köréből kerültek ki, ugyanakkor a Minisztériumok is delegáltak tagokat. Az elnököt és helyettesét a belügyminiszter előterjesztésére a kormányzó nevezte ki. A BIB a lassan kialakuló balatoni irányítási és intézményi rendszer katalizátora lett, ezen intézmények a „Balatoni régió”-hoz kapcsolódó feladatokat látták el függetlenül a megyéktől (Tóth L, Sági E.M. 1940). A BIB a szubszidiaritás elvének megfelelően javaslatokat tett a Balatont érintő közérdekű kérdéseknek a törvényhozás és a minisztériumok által történő szabályozására.

A Balaton önálló, területileg is elhatárolt régióvá alakítására irányuló törekvések hol kisebb, hol nagyobb lánggal lobogtak, de a tűz sosem aludt ki. Ez bizonyítja a korabeli sajtóban megjelent cikk is, ami arról szól, hogy az ország rendezési tervek alakítgatása közben Balaton környékének rendezésével kapcsolatosan felmerült Balaton vármegye létesítése (Várhidy, 1931). Mint akkor, most is az volt a fő indok az egységes vármegye létrehozására, hogy a Balaton-kérdést szerves egésznek kell tekinteni.

A Balaton Vármegye létrehozásával egy speciális szervezet létesülne. Az új vármegyének bővített hatásköre lenne, s igazgatási feladata mellett a Balaton környékének fejlesztése és rendezése terén is számos feladatot oldhatna meg (Hencz, 1973). Hasonló szellemben ír Szilassy Lajos is a Balaton Vármegyéről A Balatoni Kurir 1935.október 9-i számában: „*Sokan azt mondják, kormánybiztosra is, de a meglévő megyékre volna itt szükség! Én állítom, hogy nem arra, hanem az egész rendszer, olyan értelmű megreformálására, hogy a Balaton Vármegye jellegzetesen és kizárólag balatoni legyen, mert egységes ügykezelés mellett, előbbre menetel máshogyan el nem képzelhető.*” (Szilassy, 1935.)

Hol van már az az aggodalom, ami a századfordulón úgy szólt, hogy a Balaton Megye önállóan életképtelen lenne és mint ilyen, csak fölösleges terhet róna a környező megyék költségvetésére. Fordult a kocka és a megyék féltékenyen őrzik a balatoni részüket, a „kitűnő fejőstehenet”.

A Balaton térség regionális törekvéseinek következő állomása 1933., amikor a Balatoni Szövetség úgy határozott, hogy azt kéri, nyilvánítsák Nemzeti Parkká a Balatont és a körülvevő part menti 3 kilométeres sávot. Az indoklás szerint a vármegyéktől függetlenül kívántak nyaralókat, turistaházakat, strand- és meleg fürdőket, gyer-

mekvédelmi intézményeket, tudományos központokat építeni. A Balaton Nemzeti Park megvalósításhoz a kormány segítségét kérte a Balatoni Szövetség. A Szövetség azt a célt tűzte ki maga elé, hogy a Balaton Nemzeti Park egy olyan önálló terület legyen, amely nem tartozzon az öt alkotó vármegyék fennhatósága alá és külön fiskális politikával rendelkezzen (Simon K. 2002.). A Balatoni kurír szeptemberi számában Szilassy Lajos így ír a Balaton nemzeti park gondolatáról: *"Szebb volna, mint legüdtöbb álom és könnyebben megvalósítható, mint bármelyik probléma, ami eddig a mi tengerünkkel kapcsolatban felmerült... ..Tudod-e mit jelent ez? Azt, hogy a magyar is van olyan takarékos és önérzetes, mint az angol, francia vagy amerikai." ... .. "Azt, hogy a magyar takarékoság is felülkerekedett és megálljt kiáltott egy agyon adminisztrált Magyar Tenger kallódásának"* (Szilassy, 1933). A javaslatot, miután elfogadta a Szövetség Elnöksége, a miniszterelnökhöz, a kereskedelmi miniszterhez és a vármegyékhez is felterjesztették. Sajnos, ez a javaslat is bürokratikus akadályokba ütközött, majd a közelgő világháborús készülődés miatt lekerült a napirendről.

A balatoni térség fejlődése a második világháborútól a rendszerváltásig

A turizmus újjáépítése (háborútól a hatvanas évekig)

A háborút követően hazánk a felálló új világrendben a kommunista- szocialista blokk tagja lett. A megváltozott társadalmi rendszer alapvető befolyással volt a Balaton régió turizmusára is. A háborút megelőzően a munkás-paraszt tömegek nem vagy csak nagyon ritkán jutottak el a Balaton partjára. A szociális intézetek foglalkoztak ugyan a munkásság balatoni üdültetésével, de meglehetősen szűk keretek között, inkább csak gyógykezelési jelleggel (Zákonyi, 1974). A második világháborút követően az idegenforgalom világszerte egyre nagyobb mértéket öltött. A háború során kifejlesztett technikai vívmányok polgári életben történő alkalmazása (elsősorban a közlekedés terén) hatalmas lökést adott a turizmus fejlődésének.

A magyarországi turizmus indulása nem ment döccenőmentesen, hiszen hazánk idegenforgalmi (és természetesen minden egyéb) infrastruktúrája csaknem teljesen megsemmisült a háború során és az ipari újjáépítés erőforrásai maximális prioritást élveztek a turizmussal szemben (Zákonyi, 1974, Gertig, 1985). Ugyanakkor a balatoni turizmus viszonylag gyorsan magára talált, bár jelentősen átalakult a háború előtti jellegéhez képest. A háborút követő években Magyarország idegenforgalma túlnyomórészt belföldi turizmusra épült. A beutazó forgalmunk is jelentősen elmaradt a háború előttihez képest, mert nem volt megfelelő a kereskedelmi szálláshelyeknek sem a minősége, sem a mennyisége ahhoz, hogy nagyszámú külföldi turista igényét kielégítse.

Nemcsak a turisztikai célterületek, de a vendégforgalom is nagyot változott a hazai turizmusban. Az államosítások során a balatoni villák gazdát cseréltek. A legnagyobb magánvillák új tulajdonosai általában vállalatok, üzemek lettek és szociális alapon a dolgozók nyári pihenési lehetőségeit biztosították. A régi tulajdonosok a Balaton háttértelepülésekre húzódtak vissza és pénzüket telkekbe, szőlőkbe fektették. Bertha Bulcsú így ír erről: *„A házak közül a legnagyobbakat államosították, de a telkek közül egyetlenegy sem. A telkekről a Rákosi adminisztráció megfélemezett. Így aztán egy pénzembernek nyolc-tíz vízparti telke volt, nem is beszélve a szőlőkről és a mandulásokról"* (Bertha, 1974.)

1949-ben a Szakszervezetek Országos Tanácsa (SZOT) a tó körül építkezésekbe kezdett és a legnagyobb szállodák, panziók is a SZOT irányítása alá kerültek. Az új szálláshelyeknek köszönhetően a látogatók száma ugrásszerűen megnövekedhetett.

1960-ra a lakosok száma két és félszeresére, viszont az üdülővendég forgalom hozzávetőleg a húszszorosára növekedett (Pálos, 1974; Szegő, 1974). A balatoni turizmus fő ideológiai mondanivalója ettől kezdve az lett, hogy a Balaton eddig az uralkodó osztályé volt, de most már a népé. Az átalakulás társadalmi ideológiájánál sokkal fontosabb volt viszont, egy olyan ökológiai változás, amivel abban az időben senki nem törődött. Ez pedig az volt, hogy az „uralkodó osztály” kevés emberből áll, a „nép” pedig sokból. Azt a kérdést, hogy a természetnek ez a korlátozott szelete hogyan bírja elviselni ezt a változást, nagyon kevesen tették fel és az adott politikai környezetben ez is süket fülekre talált (Laposa 1981; Miklóssy, 1998).

A 60-as évekre a külföldi vendégforgalom is növekedésnek indult. Az 1956-os forradalom véres leverése után kialakult politikai elszigeteltséget, többek között a turizmus felé tett nyitással igyekezett az irányító hatalom lazítani. Ezt a környező szocialista országokkal megkötött vízumentességi megállapodások és a nyugati országokból túlnyomórészt szervezett csatornákon keresztüli utazások jelentették (Lengyel, 1999).

A fellendülés szakasza (1960-1980)

A hatvanas évek végére nyilvánvalóvá vált, hogy a balatoni turizmus fejlődése nem képzelhető el az addig szinte abszolút elsőbbséget élvező szociálturisztikai ágazat kizárólagos fejlesztésével. A szálláshelyek kínálata, a tó körüli infrastruktúra nem állt összhangban külföldi vendégek számának növekedésével, pedig előfordult, hogy a belföldi vendégek rovására helyezték el őket.

A Balatoni régió fejlesztéséhez szükséges regionális szervezeti egység felállítására 1957-ben kerül sor, amikor újraalakítják a Balatoni Intéző Bizottságot (az elődöt az 1940-es években megszüntették). A BIB működése során komoly változások következtek be a Balaton régióban. Ebben az időszakban épült 53 km vízvezeték, 21 km szennyvízcsatorna, 27 km új út és 20 km járda. 1958-ban kezdődött a kempingek építése és 1965-ig hozzávetőleg 25 000 kemping férőhely épült ki a Balaton partján (Kovács, Takács, 1966, Erdeős, Tökés Gy, 1974). A régió komplex fejlesztése érdekében a kormány 1963-ban regionális rendezési tervet, 1969-ben hosszú távú központi fejlesztési programot fogadott el. Az elfogadott közép és hosszú távú programok voltak a Balaton régióban megvalósuló fejlesztések alapjai a 70-es években. A BIB irányításával, parkok, strandok épültek, nőtt a férőhely kapacitás és fejlődött a vendéglátást. Több mint háromszorosára nőtt a férőhelyek száma, 1971-ben összesen 105.000 ágy állt a turisták rendelkezésére, a bolt- és vendéglátó hálózat kapacitása pedig közel kétszeresére emelkedett. A kereskedelmi szálláshelyek aránya a Balaton régió összes szállásférőhelyéhez viszonyítva jelentősen emelkedett, a szociálturisztikai férőhely-kapacitás rovására, míg 1960-ban ez az arány 25,4% volt, tizenöt év alatt 54,5%-ra nőtt (Gergelyé, 1981). Mikor egy 1969-es rendelet (18/1969. MÉM-ÉVM) lehetővé tette a nagyüzemileg nem művelhető mezőgazdasági területeknek a felosztását, a regionális és településrendezési koncepciókkal merőben ellentétesenelkezdtek a parcellázások (Balla, 1974, Kisléhi Nagy, 1974). A parcellázások során voltak, akik nagyon jól jártak. Azok, akik az államosítás elől különböző telkekbe fektették vagyonaikat, azokat felparcellázva a többszöröséért tudták értékesíteni. Az állam a 7/1970.(IV:16.9) ÉVM-PM-IM együttes rendelettel próbálta szabályozni a gyorsan kialakuló telekspekulációt, rögzítve egy egyedülálló személy, illetőleg család teletulajdonának mértékét.

A balatoni turizmus fejlődése látványos méreteket öltött, amit számos külső tényező segített. Az 1968-as gazdasági reform a jövedelmek emelkedését vonta maga

után. A lakosság életszínvonalának emelkedése következtében a létszükségletek kielégítése nem kötötte le a családok teljes jövedelmét (Forgács, 1983). Egyre több idő és anyagi eszköz állt rendelkezésre a családoknak és a turizmus egyre több ember számára volt vonzó és egyben elérhető lehetőség. A megnövekedett igények kielégítésére azonban nemigen állt rendelkezésre a Balaton Üdülőkörzet mellett egyéb belföldi, a tömegturizmusra berendezkedett üdülőkörzet. A balatoni idegenforgalom ugrásszerűen fejlődése azonban hatalmas veszélyeket rejtett magában melyek aztán a későbbiekben komoly konfliktus forrássá váltak:

- Két évtized alatt megháromszorozódott beépített terület, amely természetesen a leginkább a frekventált part menti sávra volt jellemző.
- Az építés „zártkerti” jellegéből adódóan az építési hatóság nem volt illetékes az engedélyeztetésben.
- Az ellenőrizetlen építkezések miatt a az üdülőtáj zsúfolttá vált és a tájba nem illő elemekkel gyarapodott.
- A rengeteg csatornázatlan, ám vezetékes vízzel ellátott épület jelentősen hozzájárult a tó vízének katasztrofális romlásához.

A jövedelmek emelkedése ugyanakkor lehetővé tette a nagyszámú személygépkocsi megjelenését. A megnövekedett és átstrukturálódott üdülési forgalom számára a közúti kapacitás bővítése elengedhetlenné vált, ekkor épült az M7-es autópálya. Környezetvédelmi szempontból káros volt ez, hiszen az addig túlnyomórészt vasúti forgalom a személygépkocsira terelődött át. (Belák, 1974 Pálos, 1974, Laposa 1981). A vendégforgalom növekedése kezdte meghaladni a szálláshelyek kapacitását. Kezdetű általánossá válni a zsúfoltság, a tömeg. Különösen a nyári hétfégi időszakokban vált ez nehezen viselhetővé, amikor a nagyszámú nyaralóhoz csatlakozott a hétféget a Balatonnál eltölteni szándékozó belföldi kirándulók tömege. A legtöbb konfliktus a turisták és a fogadó lakosság között volt, főleg a kis lélekszámú, egy-két ezer lakosú településeken. Ezek a kisebb települések sokkal nehezebben tudták viselni az állandó lakosság két-háromszorosára duzzadó nyári turista tömeget és méretükből adódóan nem tudták ellátni az üdülő lakosság igényeiből származó fejlesztési feladataikat (Szappanos, 1974).

A telítettség időszaka a Balatonnál (1980-1989)

A 70-es évek fejlesztéseinek következtében a Balaton régióban hatalmas változások következtek be. Az évtized közepére lakónépesség közel 130 ezer főre duzzad, évente 1600- 1700 magánüdülő épül, 140 ezer kereskedelmi és 82 ezer üdülési férőhely várja a vendégeket, az éves vendégforgalom 14 millió vendégéjszaka volt. A megnövekedett forgalom maga után vonta a szolgáltató ipar fejlődését is, a kiskereskedelmi üzlethálózat 1500 üzletből állt, ebből mintegy 800-at a magánszféra működtetett. A vendéglátó hálózat 1300 üzletéből is közel 600 egyéni vállalkozó tulajdonában van. Folyamatosan gyarapodik a kapacitás, egyre inkább háttérbe szorul a szociálturizmus, de dinamikus fejlődik a kereskedelmi turizmus, elsősorban a kempingek és a fizetővendéglátás révén (Próbált, 1995). A 80-as években az ország turisztikai bevételének közel egyharmada származott a Balaton üdülőkörzetből, ezen belül a konvertibilis valuta részaránya mintegy 40% volt (*A Balatoni Üdülőkörzet Hosszú Távú Fejlesztési Programja, 1984*)

A 80-as évek balatoni szálláshely vendégforgalmát vizsgálva szembetűnő, hogy ezekben a létesítményekben egyre kisebb arányban vannak jelen a belföldi vendégek.

Ennek az egyik oka, hogy ezekben az években még gyarapszik a lakosság saját üdülővagyonra és az emberek jelentős része a magántulajdonban lévő létesítményekben tölti szabadidejét. A másik ok, hogy azok, akik építeni kívántak, az okokból nem tudnak, a külföldi fizetőképes keresletre szabott árszínvonalat egyre kisebb mértékben képesek megfizetni. A keresletnek a kínálat ütemét meghaladó növekedése, az infrastrukturális alulkinálat, a szezonális túlterhelés párosulva a szezonon kívüli kapacitás kihasználatlansággal komoly problémákat okozott a Balaton régióban. Mindezek megtoldva a rendezetlen területi viszonyokkal, maguk után vonták a tervezetlen spontán fejlődést. A Balaton üdülőkörzetre ebben az időben is készültek rendezési tervek (1013/1979. (VI. 20.) Kormány Határozat) és fejlesztési koncepciók (VÁTI. 1983.). Ezen fejlesztési dokumentumok célja volt:

- az üdülés minőségének javítása,
- a megfelelő színvonalú ellátás feltételeinek biztosítása,
- a víz minőségének javítása,
- a zsúfoltság csökkentése,
- a háttértelepülések bevonása a turizmusba. (*Horváth, 2000*).

A fokozatosan emelkedő turistalétszám, az eltöltött vendégéjszakák már a 70-es években is jelentős bevételt termeltek, csak valamilyen oknál fogva ebben az időben a turizmus irányításának nem volt érdeke létrehozni egy olyan komplex információs rendszert, ami a turizmus valós teljesítményének mérésére lett volna képes. A turizmus már ebben az időben is sikerágazat volt, csak ezt nem tudták, vagy nem akarták hangsúlyozni a szocialista rendszer urai (Mártha, 2000). Ezen a tarthatatlan helyzeten változtatott az, hogy a 1980-as években létrehoztak egy olyan statisztikai rendszert a VÁTI, a BKI, a KSH és az OIH együttműködésével, amely alapul szolgált annak az 1986. évi kormányrendeletnek, amely tartalmazza a turizmus ágazati és területfejlesztési koncepcióját. A fejlesztési térségekhez kapcsolódóan három kategóriát különítettek el:

- Kiemelt Üdülőkörzetek
- Regionális jelentőségű üdülőterületek
- Helyi, kistérségi jelentőségű üdülőterületek

Ebben az időszakban a központi forrásoktól való függés, a szűkülő erőforrások jelentősen befolyásolták a turizmus térségi folyamatait, fejlesztési lehetőségeit. Nem volt lehetőség új, olyan arculatú turisztikai régiók kialakítására, amelyek enyhítették volna a Balaton régióra nehezedő nyomást, a vidéki Magyarország idegenforgalmi térképén csak a gyógy- és termálfürdők jelentettek színfoltot (Bakucz, 2002).

Regionális folyamatok a II. világháború után

A II. világháború kitörése keresztülhúzta azokat a terveket, számításokat, amik a Balaton térségének önállóvá válására irányultak. Az utolsó nagy esemény a Balaton térség életében a balatoni közúti körforgalom beindulása 1939. június 18-án volt.

A háború alatt is történtek bizonyos önállósági törekvések és kísérletek a térség területi autonomizálására. Lukács Károly önálló felügyeletű Tihanyi Nemzeti Parkról ír (Lukács, 1943, Cholnoky, 1944). A háború vége felé egy, az Ideiglenes Nemzeti Kormány által hozott rendelet (4330/1945 MT. rendelet) Zala Megye négy járását Veszprém megyéhez csatolta, ezzel kettőre csökkent a Balaton partot alkotó megyék száma (Zákonyi, 2001).

A háború utáni időszak nem volt alkalmas az önálló Balaton téma megvitatására. Az ország romokban hevert, az újjáépítése az alap infrastrukturális feltételek biztosítása kötötte le az erőforrásokat. A különböző területrendezési intézkedések során Siófok és környéke sok változáson ment keresztül. Siófokot Somogy megyéhez csatolták és a Tabi járás felső része is a Siófoki járás részévé vált. Ezután Siófokhoz csatolták Balatonkilitit, Balatonszabadi tópartját melyet korábban egyesítették Balatonújhellyel. Ezeknek a folyamatos összevonásoknak köszönhetően lett Siófok a kis fürdővárosból 1968-ra közel 15 kilométer partszakasszal és húszezer lakossal rendelkező nagyvárossá.

Mindeközben születtek különböző tervek és koncepciók a Balaton térségének fejlesztésére, rendezésére. Az egyik Farkas Tiboré mely a 1958-ban a brüsszeli világi kiállításon díjat is nyert. Az már nem a terv hiányosságának róható fel, hogy a Balaton körüli megyék felelős tisztségviselői nem tartották meg az abban foglaltakat. Bibó István „Közigazgatási területrendezés és az 1971. évi Településhálózat-fejlesztési Koncepció” című tanulmányában foglalkozik a Balaton megye lehetőségével. Az ún. középismegye kategóriában gondolkodva tesz javaslatokat a Balaton megye létrehozására. A megye létrehozásánál két problémát említ, egyrészt hogy a Balaton megye székhelye a városilag jelentékenyebb Keszthely, vagy forgalmilag jobban fekvő, viszont a már említett módon várossá avanszált Siófok legyen-e, másrészt az, hogy egy ilyen megye egy esetleges országos kerületi beosztásnál hova kerüljön. Jelentős előrelépés volt a régió regionális törekvéseiben, hogy az 1974-ben megújított Balatoni Intéző Bizottság székhelyét Budapestről Balatonfüredre helyezik át (Kotsis, 1981, Bibó, 1986, Illés, 1983).

Meg kell említeni, hogy közigazgatási szempontból 1945 és 1990 között a Balaton régió kialakításában nem történt előrelépés, de a Balatoni Nemzeti Park megalakítására irányuló törekvések nagymértékben elősegítették, hogy 1951-ben védetté nyilvánították a Kis-Balatont, 1952-ben pedig megalapították a Tihanyi Tájvédelmi körzetet és azóta is számos más területet helyeztek védelmi felügyelet alá.

A Balaton térségének fejlődése a rendszerváltást követően

A rendszerváltás magával vonta a gazdasági és társadalmi viszonyok gyökeres megváltozását, ami a turizmus irányítási-szervezési feladatait ellátó szerveket sem hagyta érintetlenül. A megyei idegenforgalmi hivatalok, melyek a turizmusban a központi folyamatokat közvetítő és végrehajtó feladatok ellátásáért voltak felelősek, fokozatos vagyon és funkcióvesztés során turisztikai információszolgáltató egységgé váltak. A központi irányítás dominanciája fokozatosan megváltozott az önkormányzatok színre lépésével. A szocialista ipar erőforrásaira és technológiai bázisára épülő gazdasági körzetek felbomlottak. Kiéleződtek a települések közötti különbségek nemcsak országos, de regionális szinten is (Enyedi, 1996; Horváth, 2000; Aubert, 2001).

A balatoni turizmus gerincét adó kelet - és nyugatnémet turisták számának drasztikus csökkenését okozta, hogy a határok megnyitása után megszűnt a Balaton - part a két Németország polgárainak találkozóhelye lenni. Az 1989-es 3,5 milliós német vendégéjszaka 1990-re 2,9 millióra, 1992-re 2,1 millióra esik. A nyugati turisták számának csökkenése mellett a szinte kizárólag konvertibilis valuták alapján történő elszámolásoknak köszönhetően, nagymértékben csökken – az ottani gazdasági problémák miatt – a szocialista országokból érkező turisták száma is.

A rendszerváltást követő általános gazdasági visszaesés miatt csökken a belföldi vendégforgalom. A fizetővendéglátás forgalmának csökkenése a legjelentősebb, las-

san csak a nyaralótulajdonosi réteg az, aki a Balatont választja szabadsága eltöltésének színhelyéül. (Próbált, 1995).

A balatoni turizmus népszerűségének hanyatlása az 1980-as években kezdődött el, a zsúfoltság, az infrastrukturális hiányosságok, a romló közbiztonság miatt. A 80-as évektől Európában, főleg a balatoni idegenforgalom fő küldő területeinek számító Ausztriában és Németországban a lakosság jövedelmének egyre nagyobb részét költötte utazásra. Ebből adódóan megnövekedett a minőség iránti kereslet, az utazások színvonala, a meglátogatott desztinációk által nyújtott szolgáltatásokkal szemben támasztott elvárás (Zimmermann, 1991).

A Balaton régió fejlődésének koordinálására 1993-ban megalakult a Balatoni Regionális Tanács, ezzel egy olyan időszak kezdődött a 90-es években a Balaton életében, ami gyökeresen különbözött az azt megelőző közel ötven évtől. A fejlesztési intézkedések elfogadása és finanszírozása nem a központi terveződés irányelveitől függött. A Balaton régió egyre nagyobb regionális identitással és függetlenséggel rendelkezett, ugyanakkor a fejlesztési forrásokért piaci versenybe kellett szállnia az ország egyéb régióival. Egyre nagyobb szerepet kapott a politikai lobby-ereje a régiónak és egyre inkább függött a napi politikai erőviszonyoktól. A négyévenként egymást cserélő kormányzatok, a még kialakulatlan demokrácia és politikai etika hiányában, a leváltott irányítás intézkedéseit, annak gyakorlati hasznára való tekintet nélkül megszüntették. A különböző regionális szervezetek élére saját embereiket ültették és egy teljesen új koncepció kidolgozásába kezdtek.

Eközben a balatoni turizmus helyzete nem javult. Az egymást követő angolna pusztulások, a tó vízszintjének szabályozása körüli harcok, a part-menti infrastruktúra romlása elijesztette azt a kevés turistát is, akik még idelátogattak. A Balaton ökológiai állapotának szempontjából pozitív esemény volt, a mezőgazdaság rendszerváltást követő katasztrófális összeomlása, az állattartó telepek felszámolása és a műtrágyázás drasztikus visszaesése, ami párosulva a turisták számának csökkenésével, hatalmas mértékű vízminőség javulást eredményezett. Mindehhez hozzá járult a nemrégiben befejezett vízvédelmi beruházás, a Kis-Balaton rendezése is. A Kis-Balaton Vízvédelmi Rendszer (KBVR) kialakítását két ütemben végezték. Az első ütem, a Hídvégtő építése 1981-ben kezdődött meg és az üzembe helyezése 1985-ben megtörtént, azonban a második ütem, a Fenéki-tó építésének az 1984-es kezdés után a befejezési határideje 2003 vége volt. Időközben, 1992-ben megkezdődött - természetvédelmi és hidroökológiai okok miatt - egy részterület, az Ingói-berek fokozatos elárasztása, részleges működtetése, de a II. ütemnek a végleges üzembe helyezésére pár éve került sor.

A tiszta víz alapvető fontosságú a Balaton turisztikai vonzerejének megtartásában, hiszen a régióba érkező turisták kétharmada a vízhez kötött nyaralási, pihenési céllal érkezik. A Balaton környéki gyógyfürdők ugyancsak jelentős turisztikai kínálati elemként szerepelnek a régió turisztikai kínálatában, a vendégek közel 15%-a látogatja gyógyfürdőket. Egy 2003-as felmérés szerint meglepően kevesen, alig 6% -nyian(!) érkeznek a Balatonhoz a régió kulturális ajánlata miatt (Retz, 2003, Venczel, Szabó, 2003).

Komoly veszélye a balatoni turizmusnak, hogy a partján élők még nem ismerték fel azt, hogy a tó természeti értékeinek megőrzése alapvetően fontos gazdasági erejének megtartásához. A rövid távú „csak elveszünk, nem törődve a következményekkel” szemlélet már középtávon is megbosszulhatja magát. Jellemző „balatoni probléma” a „magánosítás”, ami azt jelenti, hogy a vízparti tulajdonosok kivágván a víztisztulás szempontjából pótolhatatlan nádat, évről évre telkenként kb. 50-100 négyzetmétert töltenek fel és vesznek el a Balatonból. A telektulajdonosok többsége olyan anya-

gi lehetőségekkel, politikai és társadalmi összeköttetéssel rendelkezik, hogy nem vagy csak igen hosszadalmas jogi procedúra során lehet érvényt szerezni a törvény kényszerítő erejének, ami a bontást elrendeli (Mármarosi, 1998).

A balatoni turizmusfejlesztés során figyelembe kellene venni mindazon természeti folyamatokat, amelyek a Balatont jellemzik. A Balaton ökológiai értelemben „őreg” tó. Hátralevő élettartama – tóként - természetes érintetlen körülmények között sem volna több néhány ezer évnél. A lefolyás nélküli tavak sorsát a Balaton sem tudná elkerülni. Szépen, lassan feltöltődne és megszűnne tónak lenni, átadva helyét egészen új biocönózisoknak. Ezt a fejlődési utat tudja az ember által hozzáadott terhelés-többlet drasztikusan lerövidíteni. Ökológiai értelemben a Balaton feltöltődése nem tekinthető pusztulásnak, hanem természeti törvényszerűségnek. Ez a folyamat csak emberi szempontból pusztulás, azaz „értékvesztés” hiszen megszűnik a tó, mint vízhez kötött turisztikai desztináció létezni. Szempontrendszerünk emberien önző és mesterséges. Nem az ősi romlatlan természeti állapotok megőrzésére törekszünk, hanem egy számunkra kedvező állapotra, ami sarkítva akár mesterséges állapotnak is nevezhető, mivel csak folyamatos beavatkozással tartható fenn. A problémát az emberi jelenlét és viselkedés, a tó „használata” okozza. E probléma megoldása csakis az emberi tevékenység oly módon történő szabályozása lehet, ami lehetővé teszi ezen, mesterséges egyensúly tartós, fenntartható fejlesztését és megőrzését (Miklóssy, 1998).

Az alábbiakban a Balaton térségével foglalkozó irányító testületeket gyűjtöttem össze. Az első, nevében is regionális szervezet az 1993-ban megalakult Balatoni Regionális Tanács volt, de a regionális szervezetek már a XIX. század végétől kezdve jelen voltak a Balaton térségében. A Balaton régió önállóságára irányuló erőfeszítések nem új keletűek, hiszen a turizmus fejlődésével együtt erősödött a regionális különállóságra való törekvés. Az táblázatban is látható, hogy az 1880-as évektől kezdődően folyamatosan volt olyan irányító szervezet a Balaton régióban, amely egyengetni, koordinálni igyekezett a térség fejlődését

**1. táblázat • Regionális irányító hatóságok a „Balaton térségében”
1882-től napjainkig.**

A megalakulás ideje	A Balatonhoz köthető szervezet
1882. augusztus 24.	Balaton Egylet
1904. augusztus 11.	Balatoni Szövetség (1944- ig.)
1931.	Magyar Királyi Balatoni Intéző Bizottság.
1989. december 20.	Balatoni Szövetség
1993.	Balatoni Regionális Tanács
1996.	államtitkár a Balatoni kérdések koordinálására
1996.	Balatoni Turisztikai Marketing Kht.
1996.	Balaton Kiemelt Üdülőkörzet
1997.	Balaton Fejlesztési Tanács (véglegesen 1999.)
2000. január.	Balaton Integrációs és Fejlesztési Ügynökség Kht. (és jogutódjai)

Forrás: A szerző összeállítása

A Balaton régió történetét megvizsgálva nem túlzás azt kijelenteni, hogy a Balaton régió már az 1800-as években elindult azon az úton, mely során új területi entitássá, régióvá tud fejlődni. A Balaton régió esetében számos olyan jel tapasztalható mind a társadalmi, mind pedig a gazdasági folyamatokat illetően, amelyek a régióvá válás

folyamatát jelzik. Míg a jelenlegi 7 (három szomszédos megyéből alkotott) tervezési-statisztikai régió mesterséges képződmény, múlt, történelmi hagyományok nélkül, addig a Balaton regionális törekvései több mint száz éves múltra tekinthetnek vissza. A jelenlegi régiókat a közigazgatás kényszerű reformja miatt hozták létre, ezzel szemben a Balaton régió alulról építkezve a területi összetartozás elvének megfelelően alakult ki. Sajnálatos, hogy mindezeket figyelmen kívül hagyva alakították ki Magyarország regionális beosztását.

Regionalitás a rendszerváltás után

A Balaton regionális törekvéseinek új lehetőségeket jelentett a rendszerváltás. A *Balaton Szövetség*, amely 1904-től egészen 1944-es feloszlásáig aktívan vállalt szerepet a Balaton térségének fejlesztésében, 1989. december 20-án újraalakult Keszthelyen. Az új Balaton Szövetség elnöke Dr. Gáti István lett, aki az újjáalakulás gondolatát felvetette. Az 1990-es választások után a szövetség tevékenységét a megválasztott polgármesterekre bízta. 1991. február 8-án 31 tag vett részt a szövetség tisztújító gyűlésén, Balatonfüreden. A szövetség alapszabályának lefektetésével, amely már a települési önkormányzatok, s az itt élő lakosság érdekképviselőjét is nyíltan zászlajára tűzte, elkezdődhetett az érdemi munka.

A Balaton régió régi-új gondolata természetesen az új Balaton Szövetség körében is felmerült. A kitűzött regionális célok elérésének érdekében a Szövetség egyik legfontosabb feladatának a *Balaton Regionális Tanács* létrehozását tekintette. A Balaton Regionális Tanács 1993. márciusában alakult meg. A tanács megalakításának legnagyobb sikere volt az, hogy egy asztal mellé tudta ültetni a kormányzati és az önkormányzati oldalt, valamint azon szervezetek képviselőit, akik a Balaton életében fontos szerepet tölthettek be (Lázár, 2003). A Balaton Regionális Tanács a Kormány és egyéb szervezetek javaslattevő, érdekegyeztető, koordináló és pénzügyi beruházásokat is előkészítő szerve lett. A Balaton Regionális Tanács feladata meghatározni a Balaton térségére vonatkozó legfontosabb feladatokat, koncepciókat, beruházásokat, fejlesztéseket és javaslatokat tenni a pénzügyi források felhasználására.

A Balaton Regionális Tanács összetétele, illetőleg állandó tagjai a Balaton Szövetség Közgyűlése által megválasztott 11 polgármester és a kormányzat részéről az érintett 11 minisztérium által delegált, nevesített, állandó és döntéshozásra jogosult képviselő. A Balaton Regionális Tanács napirendjére tűzte a legfontosabb fejlesztési, beruházási, környezetvédelmi feladatokat. A Balaton Regionális Tanács felelt az üdülőkörzet fejlesztésért, elsősorban az infrastrukturális feltételek megteremtéséért, bővítéséért. Az épített környezet fejlesztése, megóvása mellett a Tanács felelt a természeti, táji értékek, a kulturális értékek megőrzéséért, a környezeti kultúra fejlesztéséért egyaránt. Sajnos, bár a Balaton térség regionális törekvéseinek fontos lépcsője volt a Tanács megalakulása, átütő eredményt nem tudott elérni. Ennek oka az volt, hogy sem a jogi, sem az anyagi háttér nem biztosították számára. A kormányváltás során pedig szép csendben elsüllyedt a Balaton Regionális Tanács hajója a politika viharos tengerén.

A Balaton Szövetség javaslatára 1996-ban a kormány államtitkárt jelölt ki a Balaton kérdések koordinálására. Ugyancsak 1996-ban alakult meg a Balaton Turisztikai Marketing Kht. A Kht. kezdeti lendületét ugyanaz a pénzügyi és hatásköri bizonytalanság törte meg, mint ami már megannyi ígéretes próbálkozás gátja volt. A Kht. 1998-ban ezért felszámolásra került.

Az 1996. évi XXI. Törvény a területfejlesztésről és területrendezésről hatalmas mérföldkő volt a Balaton regionalitás életében. Egyrészt létrehozott egy „kvázi”

Baltoni régiót, a *Balaton Kiemelt Üdülőkörzetet*, másrészt létrehozta a Balaton térség irányításáért felelős szervezetet, a *Balaton Fejlesztési Tanácsot*. A Tanács újraélesztésében fontos szerepet játszott a Baltoni Szövetség, mint a Tanács „önkormányzati oldala”. A Tanács elnökének megválasztása is ezután történhetett, sajnos csak 1999-ben. Az elnök dr. Bóka István lett, Alsóörs polgármestere. A tanács elnöki tisztjét jelen pillanatban is Bóka István tölti be Balatonfüred polgármestereként.

A Balaton Fejlesztési Tanács 2000. januárjában megalakította a Balaton Integrációs és Fejlesztési Ügynökség Kht.-t. A Kht. feladata a Balatonnak kapcsolatos fejlesztési koncepciók kidolgozása és széleskörű információs lehetőségek biztosítása valamint a birtokában lévő Balaton adatbázis kezelése.

A Balaton Fejlesztési Tanács az önkormányzatokkal, a profit és non-profit szférával összefogva egymás véleményét kölcsönösen meghallgatva és szintetizálva igyekszik egy olyan regionális struktúra kialakítására, amely a legelőnyösebb a régió fejlődése szempontjából.

A Balaton és környékéhez köthető regionális törekvések nem új keletűek. A turizmus térnyerésével, a régió fejlődésével együtt folyamatosan erősödött az igény egy önálló Balaton régió kialakítására. A regionális öntudat növekedésével együtt járt a regionális intézményrendszer kiépülése és fokozatos megerősödése. Soha nem volt olyan fontos a Balaton régió kérdése, mint most. Egyrészt azért, mert a baltoni turizmus folyamatosan növekvő terheivel egy nagyobb önállóságú irányítású és szabályozású régió tud megküzdeni. Ugyanakkor egy régió, sokkal komplexebb térbeli jelenség annál, hogy egyetlen gazdasági ágazat vagy környezetvédelmi szempontok alapján kerüljön lehatárolásra. Az önálló régió kialakításának létjogosultságát néhány szakember megkérdőjelezheti azáltal, hogy összekapcsolhatja-e három megye (napjainkban három régió) peremterületein található településeit, egy hozzávetőleg száz évre visszatekintő ágazat, a turizmus? Véleményük szerint térség a turizmus nélkül egy periférikus, jelentős központ nélküli terület, melynek gerincét egy tó alkotja ezáltal belső struktúrája meglehetősen sajátos, térkapcsolatai nem egymás felé mutatnak, hanem a térségen kívülre. Mindazonáltal annak érdekében, hogy a régiót érintő kérdésekre, problémákra komplex, több ágazatot átfogó válaszokat lehessen adni, szükség lenne egy jól megfogalmazott hatáskörrel és eszközökkel rendelkező intézmény létrehozására.

Hosszú az út míg egy bizonyos szempontok által lehatárolt térség, erős gazdasági és társadalmi azonosság tudattal rendelkező népességű, valós döntési és hatalmi kompetenciájú új entitássá, régióvá fejlődik (a történelmi Magyarországon ilyen volt pl.: Erdély, az Alföld a Délvidék.) A „Balaton térsége” elindult azon az úton, mely során új területi entitássá, régióvá tud fejlődni (Nemes Nagy, 2003). A Balaton régió esetében számos olyan jel tapasztalható mind a társadalmi, mind a gazdasági folyamatokat illetően, amelyek a régióvá válás folyamatát jelzik. Amíg ez nem valósul meg, arra kell törekedni, hogy a Balaton közvetlenül is és a három régió-megyén keresztül is, azokkal együttműködve jelenjen meg a fejlesztési forrásokért folytatott küzdelem során. (*Balaton régió stratégiai fejlesztési programja*, 2001).

A régió feladatait ellátó szervezeti rendszernek hatalmas felelőssége, hogy mind az uniós mind pedig a hazai fejlesztési forrásokat, a tervezési statisztikai régiókkal együttműködve a régió abszorpciók képességét növelve, hatékonyan tudja hívni és felhasználni (Oláh, 2002; Varga, 2000).

Nincs még egy olyan tó, mint a Balaton, de nem elég az adottságok megléte, ha azokat nem a kellő módon használjuk. A Balatonnak pontosan az unikum jellegét kellene kihasználni, nem a déli tengerekkel kell versenyeznie, hiszen hatalmas az eltérés az attrakciók tekintetét illetően. Azt kell kihasználnunk, ami rendelkezésre áll.

A lágy, selymes, gyorsan felmelegedő édesvizet, a lassan mélyülő homokos déli partot, a téli sportokra alkalmas jeget. A környékén található öt történelmi borvidéket, Veszprém megye erdős dombjait, a környékén élő emberek kulturális és gasztronómiai hagyományait, vendégszeretetét. A vízparti turizmus alternatívájaként az évszázados fürdőkultúrát, a hévíz és gyógyvízforrásokat. A Kis Balaton öko- és ismeretterjesztő turisztikai adottságait, a balatoni táj szépségét. Ezek mind olyan tulajdonságok, amelyek egész Európában egyedivé és értékessé teszik a Balatont. Ha az adottságok ezen széles körét kihasználva fejlesztenék a Balaton idegenforgalmát, jelentősen tudnánk növelni az ország bevételeit, bővíteni a nemzetgazdaság fogyasztói piacát, javítani lehetne a foglalkoztatási mutatókat, az átlagos életszínvonalat. A Balatonhoz köthető fejlesztések nem csak az itt élők életére lennének pozitív hatással, de eredményeit az egész országban érezni lehetne.

Köszönetnyilvánítás

Jelen munka az Európai Unió támogatásával és az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával készült, a TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0038 projekt keretében.

Felhasznált irodalom

- A Balatoni Üdülőkörzet Hosszú Távú Fejlesztési Programja (1984): Budapest.
- Aubert A. (2001): A turizmus stratégiai kapcsolata Magyarországon. In: Turizmus Bulletin IV. évf. 3. sz. pp. 44–49
- Bakucz M. (2002): A turizmus regionális és stratégiai összefüggései. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara, Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola ÉVKÖNYV, Pécs.
- Balatoni Integrációs Kht. (2001): Balaton régió stratégiai fejlesztési programja 2002–2006 Balaton Fejlesztési Tanács
- Balla T. (1974): Magánosok nyaralóépítkezései. In: Tóth K. ed.: *Balaton monográfia*. Panoráma, Budapest. pp. 310–321
- Belák S. (1974): A Balaton térségének gazdaságföldrajza. In: Tóth K. ed.: *Balaton monográfia Panoráma*, Budapest. pp. 122–136
- Bertha B. (1984): *Balaton Évtizedek*. Szépirodalmi könyvkiadó, Budapest. 245 p.
- Bibó I. (1986): *Válogatott tanulmányok III*. Magvető, Budapest. 199. p.
- Bősze S. (2001): A dél-balatoni fürdőegyesületek történetéből (1890–1944), In: *Somogy megye múltjából, levéltári évkönyvek (1970–2001)* pp. 211–252.
- Breinich M. (1974): Hajózási létesítmények. In: Tóth K. ed.: *Balaton monográfia*. Panoráma, Budapest
- Cholnoky J. (1944): Tihanyi Nemzeti Park. Dunántúli Tudományos Intézet kiadványa, Pécs, pp. 1–4
- Enyedi Gy. (1996): *Regionális folyamatok Magyarországon*. Hilschler Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest.
- Eötvös K. (1900): *Utazás a Balaton körül I*. Kötet Magvető, Budapest. 387 p.
- Eötvös K. (1900): *Utazás a Balaton körül II*. Kötet Magvető, Budapest. 346 p.
- Erdeős L., Tökés Gy. (1974): Középítkezések In: Tóth K. ed.: *Balaton monográfia*. Panoráma, Budapest. pp. 289–310.
- Éri I. (1981): Az északi part, In.: *Tavunk a Balaton*, szerk.: Illés I. Natura Kiadó, Budapest pp. 139–146.

- F, Breuss (1998): Az Európai Unió keleti bővítésének költségei és hozamai. *Statisztikai Szemle*, 9. szám. pp. 709–726
- Forgács T. (1983): *Kereskedelem és szolgáltatás*. Kossuth könyvkiadó, Budapest. 88. p.
- Gergelyé Dr. Benke R. (1981): *Belső turizmusunk*. Kossuth, Budapest. 97 p.
- Gertig B. (1985): A Balaton üdülőkörzet idegenforgalmának néhány gazdaságföldrajzi jellemzője. In: Gertig B., Lehmann A. eds: *A Balaton és az idegenforgalom*. Pécs, pp. pp 47–103
- Hencz A. (1973): *Területrendezési törekvések Magyarországon*. Közgazdasági és jogi kiadó, Budapest. pp. 343–344
- Horváth Gy. (2000) Decenralizáció és a régiók – Kelet-Közép-Európai nézőpontból. In: Horváth Gy., Rechnitzer J. *Magyarország területi szerkezete az ezredfordulón*. MTA RKK, Pécs.
- Illés I. (1983): Környezetvédelem a Balaton középtávú terveiben (1970–1985) In: *Idegenforgalom – Környezetvédelem – Balaton*, VAEB kiadvány, Veszprém. pp. 1–201
- Jankó J. (1902): Nagy Balaton néprajz, Kilián, Budapest. VIII, 428 p.,
- Kanyar J. (1978): A Dél-Balaton-i fürdő kultúra kialakulásának történeti korszaka Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv, Kaposvár.
- Kanyar J. (1981): Somogyországi emlékek, In.: *Tavunk a Balaton*. szerk.: Illés I. Natura Kiadó, Budapest pp. 63–75.
- Kerecsényi E. (1963): Adatok a Tanácsköztársaság nagykanizsai történetéhez. In: *Legújabbkori Történeti Múzeum évkönyve*, 3–4. köt. Budapest, pp. 75–114.
- Kerkápoly E. (1974): A Balaton vidék gazdasági adottságai. In: Tóth K. ed.: *Balaton monográfia*. Panoráma, Budapest. pp. 122–161
- Kisléhi Nagy I. (1974): A fejlesztések elvi kérdései. In: Tóth K. ed.: *Balaton monográfia* Panoráma, Budapest. pp. 494–503
- Kósa L. (1999): *Fürdőélet a Monarchiában*. Holnap Kiadó Kft, Budapest.
- Kotsis L. (1981): Az új regionális rendezési terv In.: *Tavunk a Balaton* szerk.: Illés I. Natura Kiadó, Budapest pp. 313–344.
- Kovács L., Takács J. (1966): *Az idegenforgalom alakulása és fejlődése Magyarországon 1945–1965*. Országos Idegenforgalmi Hivatal, Panoráma, Budapest.
- Láng S. (1974): A Balaton természetföldrajzi képe In: Tóth K. ed.: *Balaton monográfia*. Panoráma, Budapest. pp. 13–30
- Laposa J. (1981): Mi lett a Balaton Környezetével ? In.: *Tavunk a Balaton*, szerk.: Illés I. Natura Kiadó, Budapest pp. 46–53.
- Lázár J. (2003): A balatoni Szövetség 10 éve és jövője. *Comitatus Önkormányzati Szemle* 7–8. szám pp. 90–93
- Lengyel M. (1999): Magyarország csatlakozása az Európai Unióhoz. Turizmus Stratégia KIT Képzőművészeti kiadó és nyomda Budapest. pp 73–97
- Lukács K. (1943): Tihanyi nemzeti park? *Magyar Szemle* 45. köt. pp.191–198
- Mármarososi M. (1998): „Magánosítják” a Balatont. In: *Falu Város Régió* 8. szám pp. 399.
- Mártha A. (2000). Gondolatok a balatoni szezon meghosszabbításának lehetőségeiről. *Comitatus Önkormányzati Szemle*. 7–8. szám.
- Miklóssy E. (1998): A Balaton fejlődéséről, A kultúrtáj karaktere. In: *Falu Város Régió* 2. szám pp. 3–8
- Nemes Nagy J. (2003): Gazdasági-társadalmi súlypontok és mozgásuk az ezredvégi Magyarországon. In: *Területi Statisztika* 1, pp: 3–14.

- Nemes Nagy J. (kutatásvezető) (2003): A Balaton régió gazdasági fejlettsége a GDP térségi becslése tükrében, (Kutatási jelentés) R-DATA Bt ELTE Regionális Földrajzi Tanszék, MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport Budapest, 2003. június
- Nemes Nagy J. (2003): Regionális folyamatok régiók, In: *Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza* (szerk. Perczel György) ELTE Eötvös Kiadó, Budapest pp.565–571.
- Oláh M. (2002): Az érintettek többségén nem múlik Vélemények és Javaslatok a Balaton régió területi kérdéseiről. *Comitatus Önkormányzati Szemle* 7–8 szám
- Pál J. (1968): *Nagykanizsa és környéke a forradalmak viharában, 1918–1919*. Nagykanizsa.
- Pálos I (1974): A Balatoni üdülés és idegenforgalom In: Tóth K. ed.: *Balaton monográfia*. Panoráma, Budapest. pp. 430–472
- Pálos I. (1974): Népeség, településhálózat. Ipar, kereskedelem és mezőgazdaság. In: Tóth K. ed.: *Balaton monográfia*. Panoráma, Budapest. pp.122–161
- Próbált Á. (1995): A Balatoni turizmus statisztikai vizsgálata , In: Lengyel M, *A balatoni turizmus fejlesztési koncepciója*, KIT képzőművészeti kiadó, Budapest pp. 124–134
- Puczkó, L., Rátz T. (1998): *A turizmus hatásai*. Aula, Budapest 489 p.
- Retz T. (2003): Vendégforgalom a Balatoni Kiemelt Üdülőkörzetben 2002. *Comitatus Önkormányzati Szemle* 7–8.szám 42–59
- Sági L., Zákonyi F. (1989): *Balaton idegenforgalom*. Panoráma, Budapest. 149 p.
- Simon Károly (2002): Volt, van, lesz – A Balaton régió Kialakulásának folyamata *Comitatus Önkormányzati Szemle*, 12. évf 7–8.szám pp. 86–92
- Szappanos Géza (1974): A Balaton fejlesztés a tények tükrében In: Tóth K. ed.: *Balaton Monográfia*, Panoráma, Budapest. pp.514–525
- Szegedy Miklós (1913): Balaton vármegye. *Budapesti Hírlap* november 23. (277. szám.) pp. 43.
- Szilassy Lajos (1933): Balatoni nemzeti park. *Balaton Kurír*. szept.20.
- Szilassy Lajos: (1935): A Balaton Vármegyéről. *Balaton Kurír* október 9.
- Tóth L, Sági E.M. (1940): *Balaton könyv és Balaton címtár*, BIB kiadvány Budapest, pp 1–256
- Varga L. (2000): Ne legyen a megye a régió mostohagyereke. *Comitatus Önkormányzati Szemle* 7–8. sz. pp. 75–88
- Várhidy L.(1931): Balaton vármegye. *Városok Lapja*. 130. 1.
- Venczel T.– Szabó K. (2003): Magyar tengerre *Heti Világgazdaság*. 2003. 25. évfolyam 26. szám
- Virág Á. (1997): *A Balaton múltja és jelene*. Egri Nyomda Kft. Eger. 286 p.
- Zách A. (1974): A Balaton időjárása és éghajlata. In Tóth K. ed. *Balaton Monográfia*, Budapest. pp. 80–95
- Zákonyi F. (1974): A balatoni üdülés, üdültetés az idegenforgalom története. In: Tóth K. ed. *Balaton Monográfia*, Panoráma, Budapest. pp. 482–493
- Zákonyi F. (2001): Balaton megye? *Comitatus Önkormányzati Szemle*, 7–8 szám. pp. 116–118
- Zimmermann, F. (1991): Contrastingtouristseasons and contrastingregions. In Williams, A.M. – Shaw, G. (eds.): *Tourism and EconomicDevelopment*. London, Belhaven Press. pp. 153–172.